

2. Веденєєв Д. Партитура «гібридної» війни: вибір зброї // *Виклики і ризики. Безпековий огляд Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння*. 2019. № 5. – С.16–29.
3. Веденєєв Д. «Вишукана» гібридна зброя: ураження свідомості керівників та інтелігенції // *Виклики і ризики. Безпековий огляд Центру дослідження армії, конверсії та роззброєння*. 2020. № 9. С. 20–32; № 10. С.14–26.
4. Веденєєв Д. Асиметричний («гібридний») тип конфліктності: культурно-інформаційна складова // *Культурологічні та мистецтвознавчі паралелі: науковий і практичний вимір*. Матеріали міжнародного симпозиуму, присвяченого 50-річчю Національної академії культури і мистецтв. 6 червня 2019 р. К.: НАКККіМ, 2019. С.297–299.
5. МОН розпочне проект із протидії гібридним загрозам. URL: <https://osvita.ua/vnz/68371/>
6. Офіційний сайт проекту: <https://warn-erasmus.eu/ua/>
7. Теорія безпеки соціокультурних систем: методичні рекомендації до практичних занять для здобувачів освітнього ступеня «Магістр» спеціальності 028 «Менеджмент соціокультурної діяльності». К.: НАКККіМ, 2021. 22 с. URL: <https://warn-erasmus.eu/ua/project-overview/>

УДК 316.614+159

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Волошина Т. А.

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

tanya.voloshina.80@ukr.net

Дослідження специфіки спілкування у підлітковому віці є актуальним у даний час, що зумовлено рядом особливостей становлення особистості підлітка в сучасному інформаційному суспільстві. Підлітковий вік є складним етапом у становленні особистості. З одного боку, підліток ще дитина, не має достатнього соціального досвіду для самостійного життя. З іншого – він відчуває себе дорослим, прагне відповідного ставлення з боку оточуючих. Таке становище провокує кризові прояви у спілкуванні підлітків з оточуючими, конфлікти, труднощі і протиріччя, які потребують вирішення. При цьому налаштування підлітків на міжособистісні стосунки та притаманні їм тенденції взаємодії часто відображають їх особистісну незрілість, максималізм, внаслідок чого спілкування з однолітками ускладнюється, з'являються конфлікти та труднощі у встановленні контактів. Такі налаштування підлітків базуються на

негативному самооцінюванні та ставленні Будучи важливою складовою поведінки особистості, самооцінка впливає на формування образу соціальної дійсності, визначає характер контактів з нею, передбачає рівень довіри до різних джерел інформації, ставлення до них, забезпечує організацію зворотних зв'язків у всіх формах і видах взаємодії [1; 3; 4; 5].

Мета – теоретично вивчити та емпірично дослідити психологічні особливості міжособистісного спілкування у підлітковому віці.

Досягненню мети дослідження й розв'язанню поставлених завдань сприяло використання комплексу методів дослідження, а саме: теоретичних (вивчення, аналіз та узагальнення психологічної літератури, синтез, порівняння, моделювання, систематизація) методи емпіричного дослідження (опитування), кількісної, якісної та статистичної обробки даних (критерій χ^2 - Пірсона), які дали можливість виявити й узагальнити дослідницькі матеріали з проблеми. Емпіричною базою дослідження виступала вибірка, до якої увійшли 108 підлітки (68 дівчат та 40 хлопців), які навчаються у ЗСО № 9 м. Полтави.

У результаті емпіричного дослідження визначено, що для 47% досліджуваних властива низька самооцінка. Такі підлітки схильні недооцінювати власні можливості, негативно розцінюють свої комунікативні можливості. Натомість, 41% досліджуваних притаманна висока самооцінка. Вони позитивно розцінюють свої комунікативні можливості та вираженість психологічних характеристик, власну особистість загалом.

Визначено, що переважна більшість досліджуваних підлітків (47%) характеризується низьким рівнем комунікабельності. Вони замкнуті, часто орієнтовані на самотність, відчувають через це певні неподобства, оскільки їм складно кооперувати власні дії з оточуючими. У випадках, коли необхідно невимушено спілкуватись із незнайомими людьми, встановлювати з ними контакти такі підлітки відчувають зняковілість, втрачають психологічну рівновагу. 36% досліджуваних мають виражену комунікабельність, характеризуються відкритістю для набуття соціального досвіду, схильні до розмов із оточуючими, легко встановлюють контакти із людьми. Також, 17% досліджуваних характеризуються середнім рівнем комунікабельності. Такі підлітки схильні почувати себе впевнено у незнайомих компаніях, не бояться встановлювати контакти з незнайомими людьми, але вони достатньо обережно сходяться із незнайомими людьми, їм необхідний час, щоб розкритися перед партнером по спілкуванню.

З'ясовано, що для переважної більшості молоді властива орієнтованість на спілкування з вузьким колом товаришів. А прагнення взаємодіяти з широким колом партнерів властиве 23% дітей, що

доводить важливість інтимно-особистісного спілкування у підлітковому віці. Окрім цього, 52% досліджуваних не схильні приймати відповідальність за вчинки у стосунках з однолітками, що відображає їх певну психологічну незрілість. При цьому, 53% підлітків залежні від оточуючих, надають важливого значення ставленню до них з боку партнерів по взаємодії. Явна незалежність у стосунках властива 36% дітей. Також, 48% підлітків характеризуються вираженою обережністю у встановленні тісних емоційних контактів, дистанціюванням від однолітків, деякою недовірою до них. Натомість, 47% досліджуваних схильні швидко зближуватися з оточуючими і взаємодіяти з ними на емоційному рівні.

Проаналізовано, що фактично половина досліджуваних підлітків характеризується вираженою позитивною комунікативною установкою, що властиво 48% досліджуваних. Вони налаштовані на комунікацію з оточуючими, прагнуть встановлювати з ними стосунки та пізнавати їх як особистість, проявляти власні особистісні риси. Їх очкування комунікативної взаємодії характеризується позитивними емоціями і ґрунтується на позитивному комунікативному досвіді. Також, визначено, що для 13% досліджуваних властиві комунікативні установки амбівалентного характеру. Такі підлітки в одних ситуаціях на спілкування налаштовані позитивно, в інших – негативно. Імовірно це залежить від їх комунікативного досвіду та ситуації спілкування (партнер взаємодії, оточення чи предмет взаємодії, з якими можуть бути пов'язані позитивні чи негативні налаштування).

Окрім цього, 39% досліджуваних мають виражену негативну комунікативну установку на спілкування. Вони, переважно, уникають спілкування з оточуючими, прагнуть бути на самоті, у ситуаціях соціальної взаємодії відчують труднощі від необхідності спілкуватися з людьми. Очікування міжособистісної взаємодії таких підлітків характеризується негативними емоціями. Такі установки на спілкування можуть бути по-різному пояснені. Їх може спричинити сором'язливість чи агресивність, ворожість досліджуваних, які базуються на негативному комунікативному досвіді підлітків.

Серед негативних комунікативних установок підлітків найбільш вираженими є негативний досвід спілкування та відкрита жорстокість. Тобто 73% досліджуваних підлітків характеризуються вираженим негативним впливом комунікативного досвіду на їх процес міжособистісної взаємодії. Конфлікти та неприємні ситуації, негативний комунікативний досвід значною мірою ускладнюють їх процес спілкування з однолітками, викликаючи страхи під час взаємодії, зайві переживання і тривогу від можливості повторення проблемних ситуацій. При цьому, для 51% досліджуваних властиві прояви жорстокості. Вони ставляться до людей агресивно, думають про них жорстоко.

Натомість, обґрунтований негативізм, бурчання та завуальована жорстокість фактично не властиві досліджуваній молоді. У 16% досліджуваних підлітків негативний комунікативний досвід є обґрунтованим, пов'язаний із конкретними людьми чи ситуаціями, які мали місце в минулому. Під час взаємодії з такими людьми чи у схожих ситуаціях, вони переживають та негативно налаштовуються на спілкування. 14% досліджуваних підлітків схильність до необумовленого узагальнення негативних чинників у сфері стосунків з партнерами і в спостереженні за соціальною дійсністю. Також 12% підлітків не схильні відкрито у вербальній формі виражати негативне ставлення до людей, конфліктувати із ними.

Отже, досліджувані підлітки переважно характеризуються позитивною комунікативною установкою, гуманістично налаштовані на процес міжособистісної взаємодії. Серед чинників, які визначають негативні налаштування частини досліджуваних (39%) найбільш вираженими є негативний досвід спілкування та відкрита жорстокість. Натомість, обґрунтований негативізм, бурчання та завуальована жорстокість фактично не властиві досліджуваній молоді.

Встановлено, для переважної більшості підлітків із високою самооцінкою (60%) властива виражена потреба у спілкуванні з однолітками, при тому, що низький її рівень властивий тільки 24% молоді. Натомість, 51% досліджуваних із вираженою низькою самооцінкою схильний дистанціюватися від оточуючих і має низьку потребу в спілкуванні. Високий рівень потреби у спілкуванні притаманний 37% досліджуваних дітей. При цьому обидві групи досліджуваних орієнтовані на встановлення контактів з невеликим колом партнерів, оскільки низький рівень вираженості настанови на широкі соціальні контакти властивий 48% підлітків із високою самооцінкою та 53% – з низькою. Тобто, досліджувані переважно орієнтовані на дружні стосунки з невеликим колом осіб.

Також, для молоді з високою самооцінкою більш властива тенденція до прийняття відповідальності за вчинки у стосунках, порівняно з підлітками другої групи (адже високий рівень відповідальності у першій групі властивий 57% досліджуваних а низький – 44% представників другої частини вибірки). Таким чином, підвищена самооцінка є однією з умов, які визначають спроможність молоді особистості приймати на себе відповідальність за власні вчинки. Окрім цього, для більшості дітей з низькою самооцінкою (65%) властива виражена залежність від оточуючих, при високому рівні даної якості у 33% досліджуваних іншої групи. Тобто, підлітки з низькою самооцінкою більше схильні залежати від партнерів по спілкуванню, порівняно з дітьми, які мають високу самооцінку і схильні до проявів незалежності у стосунках.

Для більшості досліджуваних із низькою самооцінкою властива комунікативна настанова емоційно дистанціюватися від партнерів по спілкуванню, бути обачливими в емоційному розкритті перед іншими людьми, що властиво 57% підлітків. Дана тенденція властива 31% підлітків другої групи. При цьому, для молоді з високою самооцінкою більш властива настанова на емоційне розкриття у стосунках з однолітками (67% характеризуються високим рівнем даної якості). Такі підлітки схильні ділитися власними емоціями з оточуючими, не бояться саморозкриття перед ними.

Більшості (65%) з високим рівнем самооцінки властивий низький рівень впливу негативного комунікативного досвіду. Отже, такі підлітки не центруються на негативних ситуаціях взаємодії, що сталися в минулому, схильні позитивно відноситись до передбачуваного спілкування. Натомість, підлітки з низьким рівнем самооцінки характеризуються вираженим впливом проблем у спілкуванні, що сталися раніше, на процес взаємодії у теперішньому (така тенденція властива 61% досліджуваних другої групи). Отже, підлітки з низькою самооцінкою, які мали проблеми у спілкуванні в минулому, орієнтовані на їх повторення, через що переживають негативні емоції та уникають спілкування.

Для більшості підлітків з високим рівнем самооцінки (68%) не властиві прояви жорстокості у взаємодії з оточуючими. Її високий рівень характерний лише для 8% таких досліджуваних. Отже, такі підлітки орієнтовані на гуманістичне спілкування, прийняття партнера по взаємодії як вагомої особистості. Натомість, підлітки, які мають низький рівень самооцінки більше схильні до проявів жорстокості у спілкуванні, адже високий її рівень властивий 49% досліджуваних цієї групи. Така молодь схильна проявляти агресивність у взаємодії, відкрито висловлювати негативну думку про оточуючих людей, протиставляти свої погляди їхнім, що ґрунтується на негативному комунікативному досвіді таких підлітків.

Отже, підлітки з високою самооцінкою більше орієнтовані на спілкування з однолітками, прийняття відповідальності за власні вчинки у взаємодії, емоційно відкриті для партнерів та характеризуються позитивним комунікативним досвідом і гуманістичною орієнтованістю у спілкуванні, порівняно з досліджуваними, які характеризуються низькою самооцінкою.

Література:

1. Баранник В. Самооцінка та її місце в структурі самосвідомості / В. Баранник // Соціальна психологія. 2008. – № 9. С. 95–101.
2. Диагностика межличностных отношений (А. А. Рукавишников) / Фетискин Н. П. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп / Н. П. Фетискин. – М.: Книга, 2002. – С. 167–171.

3. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В. В. Бойко. – М.: Филинь, 1996. – 472 с.
4. Колесов Д. П. Современный подросток. Взросление и пол.: Учебное пособие. – М.: МПСИ Флинта, 2003. – 257 с.
5. Рева М.М. Особливості життєвої перспективи в підлітковому та юнацькому віці / Марина Митрофанівна Рева // Психологія і особистість. – 2015 – № 1 – С. 126–139.

УДК 316.614+159

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ОСОБЛИВОСТЕЙ ЕМОЦІЙНОЇ СФЕРИ ДОШКІЛЬНИКІВ У ПОВНИХ ТА НЕПОВНИХ СІМ'ЯХ

Галка І. М.

*Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка
galgonok@ukr.net*

Неповна сім'я – це гостра проблема сучасного суспільства. За останні роки різко збільшилась кількість дітей, які виховуються в неповних сім'ях. Життя й умови виховання дитини в неповній сім'ї мають явну специфіку й істотно відрізняються від життя дитини у повній сім'ї. Ці особливі умови життя дитини відбиваються на особливостях її особистісного розвитку, самооцінці, ставленні до інших людей, її емоційному самопочутті.

Проблема розвитку емоційної сфери дошкільників сьогодні досить актуальна, саме емоційний розвиток є фундаментом, на якому закладається і все життя реконструюється людська особистість. Емоції та почуття дитини мають виключне значення у подальшому особистісному розвитку. Тому, сприяння оптимальному розвитку емоційної сфери дошкільників є одним із найбільш вагомих завдань у парадигмі сучасного психологічного супроводу особистості дитини. Адже, всі зміни в пізнавальній діяльності, які відбуваються протягом дитинства, пов'язані з глибокими змінами в емоційній сфері особистості дитини.

Емоції впливають на всі психічні процеси: сприйняття, відчуття, пам'ять, увага, мислення, уява, а також на вольові процеси. Тому проблема розвитку емоцій, їх ролі у виникненні мотивів як регуляторів діяльності та поведінки дитини є однією з найбільш важливих і складних проблем сучасної психології та педагогіки.

Мета – на основі аналізу проблеми розвитку емоційної сфери в дошкільному віці визначити та проаналізувати специфіку емоційного розвитку дошкільників з повних та неповних сімей.